

Mohay Tamás

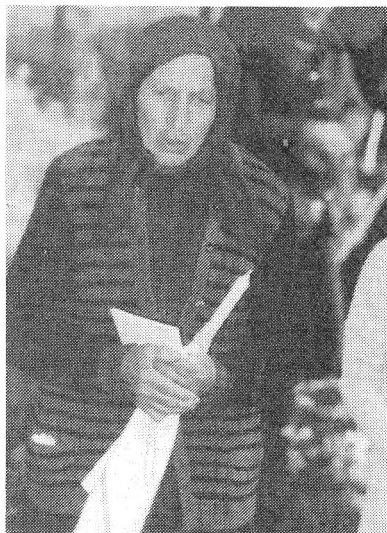
TEMETÉS A MOLDVAI FRUMÓSZÁBAN

A ki néprajzi kutatómunkára adta a fejét, azzal gyakorta előfordul, hogy miközben kitartóan keres és kérdezősködik régvolt események, szokások után, aközben egyszerre csak karnyújtásnyi közelébe kerül annak, ami a jelenben történik, s ami éppolyan esemény és szokás, mint aminek múltja felől érdeklődik. A kutató ilyenkor kilép az elbeszélések, az emlékek és emlékeztetések világából, ahol esetleg régen elhomályosult részleteket sikerült feltárnia, ahol talán már apró jelzésekből is maga előtt látja az egészet. Kérdezőből igyekszik megfigyelővé alakulni, s minél inkább a mélyére látni annak, ami körülötte történik. Kétségtelen, hogy a kutatói alkat nagyban hozzájárul ahhoz, hogy ki hol érzi inkább otthon magát, mi okoz feldolgozhatóbb nehézségeket: az-e, ha meg kell szólaltatni az embereket a „régii időkrol”, életüknek esetleg nem szívesen feltároló részleteiről, vagy az, hogy egy előre kevésbé látható helyzetben megtalálja magát és megfelelő módon viselkedjék. Az is kétségtelen, hogy a néprajzi kutató a legtöbb esetben kívülről érkezik egy közösségbe (így van ez akkor is, ha esetleg a földijeii közé tér vissza, hiszen azok már érzik rajta a mászágot, idegen világok lerakódásait), és akár akarja, akár nem, idegen abban a közegben, amit meg szeretne ismerni. Hogy mit ismerhet meg, az nemcsak azon múlik, hogy milyen éles a szeme, hanem ugyanannyira azon is, hogy az adott közösségben hogyan szokás bánni az idegennel. Társadalmi hierarchiák alján, központoktól távol eső periferikus vidékeken, hagyományait őrző vagy a modernizációban lemaradt területeken az idegen többnyire olyan úton érkezik, amelyen a helyiek még alig indultak el; láthatnak benne lehetőséget kapcsolatteremtésre, akár kapaszkodásra, vállalhatják előtte büszkén hagyományaik értékeit, s közben figyelik minden apró lépését, számon tartják, vetett-e keresztet a templomban, vagy csak megállt az oszlop mellett – egyszóval éppen annyira (csak más módon) igyekeznek kiismerni az idegent, mint az őket. Valószínűnek tartom, hogy aki „hagyja magát” kiismerni, az nagyobb eséllyel tud meg többet a számára idegen, ismeretlen közösségekről, mint aki bezárkózva csupán válaszokat vár. A váratlan helyzetekben való „megfelelő” viselkedés tehát olykor nem is azt jelenti, hogy igyekszem hamar kiismerni a helyi szokásokat, hogy aztán magam is úgy tegyek mindent, ahogy a helyiek – hanem inkább azt, hogy igyekszem kiismerni, hol a lehetséges helye az idegennak az adott helyzetben, hol és mennyire lép-

A magányos özvegyasszony egyszerű deszkakoporsóban fekszik, feje alatt virágkoszorúval. Frumósza 1992.

Fotó: Mohay Tamás

Gyászoló asszony az udvaron elhelyezett koporsónál imádkozik. Frumósza 1992. Fotó: Mohay Tamás

hetők át a körém vont szimbolikus határok, hol és milyen válaszokat várnak tőlem, a kérdezőtől, a megfigyelőtől.

Amikor 1992 nyarán a moldvai Pusztinában hírt vettük, hogy a közeli Frumósában másnap temetés lesz, nem volt kétséges, hogy ott kell lenni – akkor is, ha nem a halotti szokások feltárása az elsődleges célunk. Sem időnk, sem alkalmunk nem volt arra, hogy a „halotti szokásokat” vagy a „temetés rendjét” annak rendje-módja szerint, kézikönyvek tartalomjegyzékét szem előtt tartva végigkérdezzük. Kora reggeltől délutánig viszont együtt voltunk a halott körül, a templomban, a torban és az utcán a gyászolókkal, ismerősökkel, s e néhány óra alatt sokakkal válhattunk szót, sokat láthattunk és fényképezhattünk. Tapasztalataink közreadását akkor is érdemesnek tartom, ha azokból messzemenő általánosításokat nem lehet levonni; s másfelől akkor is, ha tudatában vagyok annak, hogy néprajzi kutatók vagy mások jóval több temetést is megfigyelhettek Moldvában csángó falvakban. Bizonyos, hogy az, aki évekig volt tanító pl. Lészpeden (Kallós Zoltán), vagy tízévi munkával fényképalbumot állított össze (Csoma Gergely), vagy a kultúra és szakralitás összefüggéseit kutatta val-

A pap érkezése előtt a sírkereszt, a kisebb zászlók és a lámpások az udvarban vannak. Frumósza 1992.

Fotó: Mohay Tamás

lásszociológiai módszerekkel (Török Zsuzsa – tanulmánya a *Szociológia* c. folyóirat 1990/3–4. számában látott napvilágot), vagy a népköltészetet, szokásvilágot, népi vallásosságot tárja föl szívós kitartással (Pozsony Ferenc, Tánczos Vilmos – nekik külön is köszönettel tartozom segítségükért, ami nélkül nem boldogulhattam volna) – az itt leírtaknál lényegesen többet tud, s az is biztos, hogy sokáig nem rajtuk múlt, hogy közzé tehetik-e, amit tudnak.

Anna néni 90 év fölött volt már, mikor meghalt. Egyedül élt kis házában, ami a hosszúkás udvar mélyén állt egy mellékutcában. Négy lánya és fiai maradtak a faluban, de nem laktak együtt. A temetést és a tort a lányok rendezték családjukkal. Reggel nyolc óra előtt a koporsó már kinn volt az udvaron a ház előtt. A nyitott deszkakoporsó nem méretre készült, egyszerű kivitelű volt. Fedele külön volt a kerítéshez támasztva. A halott lepellet letakarva feküdt benne, feje alatt virágokból font koszorúval. A

Szent Mihály lovát fekete-zöld mintás szöttes terítővel takarták le, azon nyolc ruha (kendő) volt elhelyezve kétoldalt összehajtva, amit majd a koporsóvivő asszonyok kaptak meg. A halott álla nem volt felkötve, csak a szeme lefogva. A koporsó körül a rokonok, főleg idősebb asszonyok álltak, s érkezésünkkor a buszon velünk együtt utazó keresztlány, 50–60 év közötti asszony, odalépett a koporsó mellé, és siratni kezdett. Amíg a gyászolók a pap érkezésére váraoztak, addig a férfiak főként a kapu körül álltak, ahol a szomszéd pajta oldalának voltak nekitámasztva a nagyobb templomi zászlók; velük szemben a kerítéshez támasztva a kisebb zászlókat, a lámpásokat és a sírkeresztet helyezték el. A várakozás ideje alatt, ami a szokásosnál kicsit hosszabbra nyúlt, a férfiak a kapu körül, a többiek valamivel beljebb, és a koporsó körüliek is halkabban vagy hangosabban beszélgettek, s ekkor lehetett valamelyest szemügyre venni bennünket is: pusztinai (de távol élő) ismerősüket, két diáklányt és a láthatóan távolról érkezett idegen férfit. Nem lehetetlen, hogy a várakozás és a megérkező idegenek együttes hatására a koporsónál szokatlan módon egy asszony imádkozni kezdett. Elmondta a Miatyánkot (abban a szájhagyományban élő formában, ami némileg különbözik az egyházi nyelvben rögzített szövegtől), majd közvetlenül utána a következő archaikus imát:

*Ma péntek
 Az én házamba Szent Antal
 Közepébe küs oltár
 Abba ül Ur Jézus Krisztus
 Szent haja leeresztve
 Szent ajaka megkékülve
 Jobb kezibe kis könnyücske
 Abból imádkozik
 Odamene Szent Lukács
 Jivendüli Isten
 Mi dolog, mi dolog, ki vagyok parancsolva a Kálvári
 helyre
 Hogy a zsidók felfeszítsenek
 Magas keresztfára
 Vas ostorokval ostorozzanak
 Vas lándzsákkal döfödjének
 Piros véremet kiontsák
 Fekete földnek színyire
 Ki ezt elmondja este lefektibe
 Regvel felkőtibe
 Kicsid ujját sem hagyja bűnben, ámen.*

A koporsót egymást váltó nem rokon asszonyok viszik a templomig Szent Mihály lován.
Frumósza 1992. Fotó: Mohay Tamás

A temetési menet a falu főutcáján a templom felé halad. A lelkész a zászlók után megy,
mögötte a koporsó. Frumósza 1992. Fotó: Mohay Tamás

A szobában készítik el a kínálnivalót.
A tor vendégeinek felvágják a kenyeret
és a pitánt. Frumósza 1992. Fotó:
MohayTamás

Ilyen archaikus imákat legtöbbször kérdezésre lehet hallani, s igen kicsi az esélye annak, hogy valódi imahelyzetben találkozhatson velük valaki: ahhoz ott kellene lenni egy éppen reggeli vagy esti imáját végző ember mellett. A temetésen elhangzott ima „valódi” ima lehetett: az utolsó, amit a halott jelenlétében anyanyelvén mondtak el. (A temetést megelőző virrasztásokon nyilván mondtak más magyar imákat, énekeket is.) Az általam ismert szakirodalomban nem találtam nyomát hasonló esetnek Moldvából, s szóban sem tudott senki róla többet mondani. Ezért kérdés lehet, hogy nem csupán a hosszú várakozás vagy az „idegenek” kedvéért illesztették-e oda. Ha úgy volna, akkor is jellegzetesnek kell tartanunk, hogy ilyen helyzetben éppen egy magyarul elhangzott archaikus ima kerül a felszínre. Az az újabb tilalom, hogy Moldvában a halott mellett már

egyáltalán nem (a virrasztóban sem) szabad magyarul imádkozni, nyilván csökkenteni fogja hasonló „élő” imák megfigyelésének lehetőségét.

A pap megérkezése előtt a jelenlevőknek kis fehér gyertyákat osztottak – a távolból érkezett pusztinai ismerős pedig emlékképeket a pápa magyarországi látogatásáról. Ekkor volt idő benézni a kis házba is: a bejárat a keskeny középső helyiségbe vezetett, attól balra nyílt a szoba, ahol a halott fel volt ravatalozva. Még égett a két kis lámpa, ami éjjel világított, gyertyát pótolta. A két kis asztalt már beállították a fal mellé, a sarokban kis széken párnák és összehajtott terítők voltak. Az elsőszobában, ahol a tűzhely, az ágy, a saroktéma állt, minden a helyén volt. A pap érkezése előtt már ki volt készítve a kerítés mellé egy kis asztalra ruhája, stólája, szertartáskönyve, s amikor a kántorral együtt megérkezett a pap és a vikárius, ebbe öltöztek föl. Az udvaron a rövid egyházi szertartást románul végezte a két pap, a kántor, s a gyászolók velük együtt énekeltek, imádkoztak. Ezután állt föl a temetési menet: elől kis zászlóval egy férfi, mögötte a sírkeresztet két oldalról ketten tartották, mögöttük a lámpást vivő, majd nyolc kis zászlótól közrefogva a három nagy templomi. A két pap a zászlók mögött haladt, utánuk vitte nyolc asszony a koporsót. Az általános szokás szerint a halott lábbal a kapu felé feküdt az udvaron, így is vitték ki (lábánál állt a pap is a szertartás alatt, háta mögött a gyászolók nagyobb részével). Az utcára érve sorakoztak fel a zászlóvivők és a keresztvivők is, nem álltak oda a koporsóhoz a búcsúztatás alatt. Ugyancsak nem szögeztek le a koporsót (ahogy az a legtöbb helyen szokás), hanem a temetési menetben külön vitték a koporsófedelelet a halott mögött négyen. Amikor a menet a mellékutcákból kiért a főútra, kissé összerendeződött, és csak az út egyik oldalát foglalta el, hogy a járművek elhaladhassanak. A szembejövő szekerek megálltak, az emberek levett kalappal adtak tiszteletet. A kerítések mögül gyerekek, felnőttek néztek utána a menetnek. Előfordult, hogy a koporsó kissé félrecsúszott a Szent Mihály lován: akkor a koporsóvivők megálltak, megigazították, váltották egymást, úgy haladtak tovább. Menet közben a halott arcát takaró lepel lecsúszott (ezt nem igazították vissza), s így szemből megsütötte a nap. Amíg a templomhoz ért a menet, énekek hangzottak egymás után.

A templom előtt a keresztvivők, a zászlótartók és a két pap fölment a lépcsőn, s a többieket, akik a koporsóval félkaréjban megálltak, így fogadták. Mielőtt bevonultak a templomba, a pap beszentelte a halottat. A gyázmise alatt a Szent Mihály lovára tett koporsó arccal az oltár felé volt letéve, s gyertyákat itt is meggyújtottak. Mivel a templom padlózata éppen

A torra az udvaron kondérokban fő a tejbelaska és a galuska. Frumósza 1992.
Fotó: Mohay Tamás

A megterített asztalnál kiosztott égő gyertyákkal imádkoztak a kántor vezetésével.
Frumósza 1992. Fotó: Mohay Tamás

fel volt bontva felújításhoz, az emberek kissé botladozva keresték meg helyüket.

A gyászmise után a templom előtt újra felállt a menet, s tíz óra körül ért ki a temetőbe, ahova egy darabon kissé meredek út vezet. A sírok között, ahol már szűkebb volt a hely, de még a sírtól távolabb, letették a Szent Mihály lovát, otthagyták a fuben, és csak a koporsót vitték oda a sírhoz. Rövid szertartás után itt szegezték rá a fedelet, s úgy eresztették le a sírba. A rokonok egy-két röögöt dobtak utána („hogy könnyebben elfelejtsék”, mondta utána valaki), de a behatolás ideje alatt csak a legközelebbi rokonok maradtak a sírnál: a két pap, a kántor visszaindult a templomhoz, a többiek pedig elszéledtek, ki-ki megkereste saját rokonai sírját vagy elindult haza, illetve a tort előkészíteni. A hantolás alatt még elhangzott egy rövidebb siratás. A távozók az összecsavart zászlókat a Szent Mihály lovára tették, s visszavitték a templomba. A sír körül állók ezen a ponton kérték meg az idegent, hogy fényképezze le őket.

A tort nem a halottas háznál tartották meg (hiszen ott már senki nem lakott), hanem az idős özvegyasszony egyik lányának udvarán, ahol a szomszédban a testvére is ott lakott. Így lehetett biztosítani az előkészületeket. A torban a pap már nem jelent meg, csak a kántor, aki az asztalfőn foglalt helyet. Két oldalán a férfiak, lejjebb az asszonyok, s az asztal végében a gyerekek. A diákok közül azt, aki ott foglalt helyet először, más helyre, az asszonyok közé tessélték, engem pedig a férfiak közé, a kántor közelébe. A hosszú asztal két oldalán együtt kb. 50–60-an lehetünk. Mialatt helyet foglaltunk, felválták a szobában (a szövöszékre tett deszkán és a fal melletti asztalon) a kenyeret és a pitánt (utóbbi a halott egyik kedvenc étele volt), s lavórban, kosárban vitték ki az asztalhoz. A kertben kondérokban főtt a tejbelaska és a galuska – melljük sült húst tettek még oda az asztalra. Az első kínálás az ital volt, s amíg minden étel az asztalra került, az emberek beszélgettek. Akkor mindenki fölállt, kis vékony gyertyákat kapott, s az égő gyertyákkal mondta el a kántor a búcsúztatót (név szerint megemlítve a halott közeli rokonait, hozzátartozóit), az imákat – együtt a jelenlevőkkel a Miatyánkot és Üdvözlégyet, a halotti imákat románul – és az asztali áldást. Az étkezéshez kanalat és kenyeret mindenkinek külön adtak, a leveket zománcos mély tányérokban tálalták, amelyekből egymás után vettek a vendégek, a szomszédok olykor közös tányérból is kanalaztak. Ekkor már fesztelen volt a beszélgetés, előkerültek régi történetek, a férfiak közt különösen a háborúval, fogsággal kapcsolatban, meg az éppen szorító gondok, megoldásra váró helyzetek. A kántor közelében a férfiak olykor románra váltottak, de ő is értette a magyar szót.

A kb. másfél órás étkezés végeztével újra sor került – felállva, égő gyertyákkal – a búcsúztatóra, az imádságokra és az asztali áldásra, majd lassan szétoszlott a vendégsereg. Az udvaron segítőkész rokonok hozzáfogtak a mosogatáshoz a fateknőben (katlanokban melegítették hozzá a vizet), s a megmaradt étel egy részét szétosztották a segítők és a rokonok között. A vendégek távozása után csak néhány férfi maradt az asztalnál, akik fokozatosan egyre jobb kedvre derültek, és azt is megbeszélték, hogyan osztják meg a családban a temetés és a tor költségeit. Ez nem volt egyszerű feladat, mert a testvérek és a sógorok közt békétlenség is előfordult, nem volt könnyű megegyezni.

Estére a toros házban is visszatért az élet a rendes kerékvágásba, leszedték a hosszú asztalt, összerakták az edényeket, hogy vissza lehessen adni őket. Az ingázók másnap, szerdán, korán keltek, az öregek kimentek a száraz kukoricaföldekre kapálóba, hogy magkapják a földtől azt, amit ki lehet csikarni tőle. Anna néni lányai másnap és még egy darabig feketét vesznek: maguk is idős asszonyok, akik eltemették édesanyjukat.

